

บทที่ 2

แนวความคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบของพระสงฆ์ในกฎหมายตราสามดวง

พระพุทธศาสนาได้เข้ามามีความสำคัญในประเทศไทยตั้งแต่โบราณกาล จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม รวมถึงค่านิยมและคติความเชื่อต่างๆ ทำให้พบว่าพระพุทธศาสนากับสังคมไทยมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น พระพุทธศาสนามีสถานพิเศษในสังคมไทย ด้วยเหตุที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน จึงสนใจในสถานภาพของทั้งสถาบันสงฆ์และพระสงฆ์ บรรดาพุทธศาสนิกชนมีมาตรฐานทางจริยธรรมและมีความคาดหวังว่า ภิกษุสงฆ์เป็นแม่พิมพ์ทางจริยธรรมและศีลธรรมแก่สังคม เมื่อใดที่มีเหตุการณ์อันเป็นการทำให้สถาบันสงฆ์เสื่อม ก็เป็นการทำให้มาตรฐานทางจริยธรรมของสังคมก็จะพลอยเสื่อมถอยลงไปด้วย ดังนั้นจึงต้องมีมาตรการในการจัดการ เพื่อแก้ไข และฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ รวมถึงเป็นการฟื้นฟูจริยธรรมทางสังคม

2.1 ความสำคัญของพระพุทธศาสนากับสังคมไทย

พระพุทธศาสนาถือกำเนิดในชมพูทวีป และได้เข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทย เมื่อประมาณ พ.ศ. 236 สมัยเดียวกันกับประเทศลังกา ด้วยการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ 9 สาย โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์ของอินเดีย นำโดยพระโสณะและพระอุตตระ พระเถระชาวอินเดีย เดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแถบดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันได้แก่ ไทย พม่า ศรีลังกา ญวน กัมพูชา ลาว มาเลเซีย พระพุทธศาสนาได้ประดิษฐานในดินแดนแหลมทอง และประเทศใกล้เคียง มาตั้งแต่ก่อนพอขุนศรีอินทราทิตย์ได้สถาปนาอาณาจักรสุโขทัย ประชาชนในดินแดนนี้ได้รับนับถือทั้งแบบมหายาน แบบเถรวาทอย่างพุกาม และแบบเถรวาทอย่างลังกา สืบกันมาตามลำดับ¹

---

¹ ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย และลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทย
โดยสังเขป (พระนคร : โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2521), น.2 (มหามงกุฎราชวิทยาลัย
จัดพิมพ์เผยแพร่ในโอกาสชิตกาลฉลอง ครบ 84 ปี มหามงกุฎราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
1-5 ตุลาคม 2521)

ในด้านอิทธิพลของพระพุทธศาสนาทางด้านกฎหมายนั้น ไทยรับอิทธิพลมาจากอินเดียเช่นเดียวกัน อิทธิพลของกฎหมายอินเดียที่มีต่อกฎหมายไทย ได้แก่ คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ โดยไทยได้รับผ่านมาทางมอญซึ่งนับถือศาสนาพุทธเช่นเดียวกับไทย ศาสตราจารย์ ร.แสงการ เชื่อว่า คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ได้เข้ามาสู่ดินแดนของไทยตั้งแต่ครั้งสุโขทัย² ที่มาของพระธรรมศาสตร์มาจากอินเดียตามความเชื่อในศาสนาฮินดู ที่เชื่อว่าพระพรหมเป็นผู้ถ่ายทอดหลักธรรมนี้ให้แก่มนุษย์ แล้วมนุษย์ถ่ายทอดต่อไปแก่นักปราชญ์โบราณ โดยถือว่าหลักธรรมนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องปฏิบัติตาม ซึ่งเรียกว่า มานวธรรมศาสตร์ แต่เมื่อมีการรับคัมภีร์นี้เข้ามาในดินแดนพระพุทธศาสนา คือมอญ จึงได้มีการอธิบายที่มาแห่งคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เสียใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนา และเรียกชื่อว่า ธรรมสัจถัม โดยดัดแปลงเรื่องที่มาของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เสียใหม่ ที่เชื่อว่าพระพรหมคือพระผู้สร้างที่ได้ถ่ายทอดหลักธรรมนี้ผ่านทางมนุษย์ และมนุษย์ได้นำหลักธรรมนี้มาเขียนเป็นคัมภีร์พระธรรมศาสตร์นั้นมาดัดแปลงให้เป็นเรื่องที่มีมนุษย์ก่อนบวชเป็นฤาษีมีนามว่า มโนสวารจารย์ มีตำแหน่งเป็นอำมาตย์ผู้ใหญ่ฝ่ายตุลาการ ซึ่งตัดสินคดีพิพาทเรื่องหนึ่งผิดพลาดไป กล่าวคือ คดีดังกล่าวเป็นกรณีพิพาทแย่งกรรมสิทธิ์ผืนดินแห่งหนึ่งระหว่างเจ้าของไร่แดง คู่กรณีที่มีไร่อยู่ติดกัน ต้นแดงเติบโต เลื้อยเข้าไปอยู่ในที่ของผู้อื่น และเกิดผลแดงขึ้น ซึ่งมโนสวารจารย์ตัดสินว่า ต้นแดงเลื้อยไปอยู่ในที่ของผู้อื่น หากมีลูกแดงเกิดขึ้น เจ้าของที่ผู้อื่นนั้นเป็นเจ้าของแดงด้วย ทำให้ผู้ที่ปลูกต้นแดงนั้น ไม่พอใจในคำตัดสินนั้น จึงมาร้องเรียนต่อพระเจ้าสมมุตติราช พระเจ้าสมมุตติราชจึงให้อำมาตย์ผู้อื่นไปตรวจสอบ และเห็นว่ามโนสวารจารย์ตัดสินผิด จึงตัดสินใหม่ให้ผลแดงของต้นนั้นเป็นของเจ้าของผู้ปลูก ทำให้มโนสวารจารย์เกิดความอับอาย หนีจากผู้คนไปบวชเป็นฤาษี และได้บำเพ็ญเพียรจนบรรลุญาณวิเศษ จึงปรารถนาจะให้พระมหากษัตริย์ได้มีเครื่องมือสำคัญ คือ กฎหมาย มาให้ปกครองบ้านเมืองด้วยหลักทศพิธราชธรรม จึงได้เหาะไปยังกำแพงจักรวาล และได้พบคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ที่ขอบกำแพงจักรวาล จึงมีการเรียกชื่อคัมภีร์พระธรรมศาสตร์นี้ให้แตกต่างไปจากเดิมว่า “คัมภีร์ธรรมสัจถัม” ซึ่งก็อิงมาจากเค้าเรื่องใน “มานวธรรมศาสตร์” เพียงแต่มาดัดแปลงให้สอดคล้องกับคำสอนของศาสนาพุทธ โดยตัดเรื่องพระผู้สร้าง

² ข้อความในศิลาจารึกหลักที่ 38 หรือกฎหมายลักษณะโจรสมัยสุโขทัยกล่าวไว้ว่า

“อนึ่งไซ้ร้แม่นผู้ใด .. ไหญ่ สุวาวจะข สงคั้นข้าท่าน และไว้ .. เลยว่าท่านจัก .. ด้วยในขนาน ในราชศาสตร์ ธรรมศาสตร์ แลละท่านจักสอดสินใหม่ ดุจดั่งขโมยอันลักคบท่าน แลไปทันเอาออกจากเมืองนั้นแล แลลักมีไปไว้ในกลางเมือง”(แสง บุญเฉลิมวิภาส, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2547), น.71)

เรื่องวรรณะออกไป กล่าวคือ มิได้อ้างพระพรหมแบบฮินดู แต่ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เจ้า ข้อความคิดในคัมภีร์ธรรมศาสตร์นี้ ได้แผ่ขยายมายังหัวเมืองมอญและสู่ประเทศไทยในเวลาต่อมา³ และเป็นหลักที่สำคัญในกฎหมายตราสามดวงในเวลาต่อมาด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นการอธิบายการรับอิทธิพลของกฎหมายอินเดีย โดยใช้พระพุทธศาสนาเป็นตัวอธิบาย แทนลัทธิฮินดูแบบเดิม

จึงเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนามีอิทธิพลกับสังคมไทย และมีผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของทั้งชนชั้นปกครอง และชนชั้นที่ถูกปกครอง โดยสามารถแยกความสำคัญออกเป็นด้านต่างๆดังนี้ คือ

2.1.1 ด้านการเมืองการปกครอง

1) พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ หมายความว่า ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ประกาศตนว่าพระพุทธเจ้าเป็นพระบรมศาสดาของตน หรือพระมหากษัตริย์ผู้ประกาศตนว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ในสมัยกรุงสุโขทัย จากหลักฐานจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 แสดงให้เห็นว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงนำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามาใช้ในพื้นฐานการปกครอง ก่อให้เกิดความสงบสุขแก่บ้านเมือง พระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ ขุนนาง พลเมืองไม่ว่าชายหรือหญิงต่างตั้งอยู่ในศีลในธรรม ดังข้อความหลักที่ 1 ด้านที่ 2 ว่า

“คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยปั่วท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งเจ้าทั้งหลายทั้งผู้ชายผู้หญิง ฟุ้งท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน”⁴

พระมหากษัตริย์ที่ 1 พญาลิไท⁵ ทรงแต่งวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุดและเก่าแก่ที่สุดของไทย คือ “ไตรภูมิพระร่วง” วรรณคดีเล่มนี้แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถรอบรู้พระไตรปิฎกอย่างแตกฉาน ซึ่งวรรณคดีเล่มนี้เป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่ง ของ

³ ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย และลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทย โดยสังเขป, อ่างแก้วเชิงอรุณที่ 1, น. 88,309

⁴ พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ศิลาลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช หลักที่ 1 ฉบับราชบัณฑิตสถาน(แก้ไขเพิ่มเติม), น. 20

⁵ เริ่มรัชกาลเมื่อ พ.ศ. 1890 สิ้นรัชกาลระหว่าง พ.ศ. 1911-1917

พระมหากษัตริย์และชนชั้นปกครองในการนำพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ ในการปกครอง บ้านเมือง

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงสละราชสมบัติออกทรงผนวช อยู่ ณ วัดจุฬามณี เป็นเวลา 8 เดือน เมื่อ พ.ศ. 1998 และทรงโปรดให้พระราชโอรสกับพระราช นัดดาผนวชเป็นสามเณรด้วย กับทั้งได้โปรดให้ประชุมภิกษุแต่งหนังสือมหาชาติคำหลวงใน พ.ศ. 2025⁶ ในรัชสมัยพระเจ้าพระนารายณ์มหาราช⁷ พ.ศ. 2173-พ.ศ. 2275 มีผู้หลบเลี่ยงราชการไป บวชกันมาก จึงทรงมีรับสั่งให้ออกหลวงสรรศักดิ์เป็นแม่กองประชุมสงฆ์สอบความรู้พระภิกษุ สามเณร ผู้ที่หลบราชการมาบวชไม่มีความรู้ในพระศาสนาถูกบังคับให้ลาสิกขาเป็นจำนวนมาก สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงยึดมั่นในพระพุทธศาสนา แม้ชาวต่างประเทศมาทูลเกลี้ยกล่อม ให้เข้ารีต ก็ทรงบ่ายเบี่ยง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงมีพระกระแสตอบพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศสเมื่อพระองค์ทรงถูกชักชวนให้หันไปนับถือศาสนาคริสต์ว่า

“พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 จะให้เราเข้ารีตตั้งนั้นหรือ เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่มาก เพราะใน ราชวงศ์ของเราก็ได้นับถือพระพุทธศาสนามาช้านานแล้ว จะให้เราเปลี่ยนศาสนา อย่างนี้เป็นการยากอยู่ และถ้าพระเจ้าผู้สร้างฟ้าสร้างดินจะต้องการให้คนทั่วโลกได้ นับถือศาสนาอันเดียวกันแล้ว พระเจ้ามีจัดการให้เป็นเช่นนั้นเสียแล้วหรือ”⁸

---

⁶ ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย และลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทย โดยสังเขป, อ่างแก้ว เชียงอรุณีที่ 1, น. 4

⁷ ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย และลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทย โดยสังเขป, อ่างแก้ว เชียงอรุณีที่ 1, น. 5

⁸ กฤษฎา บุญยสมิต, พระสงฆ์และสถาบันพระพุทธศาสนา “กฎพระสงฆ์” ใน กฎหมายตราสามดวง (จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พุทธศักราช 2548), (กรุงเทพฯพมหานคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามลดดา, 2549), น. 271

จนเมื่อถึงรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศฐ์เกิดประเพณี ว่าผู้จะเป็นขุนนางมี
ยศถาบรรดาศักดิ์ต้องได้บวชแล้วจึงทรงตั้ง⁹ และในสมัยนี้ได้ส่งพระภิกษุเถระชาวไทยไปฟื้นฟู
พระพุทธศาสนาในประเทศลังกาตามคำทูลขอของกษัตริย์ลังกา เมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๖ จนทำให้
พระพุทธศาสนากลับเจริญรุ่งเรืองในลังกาอีกครั้ง จนถึงปัจจุบัน และเกิดนิกายของคณะสงฆ์ไทย
ขึ้นในลังกา ชื่อว่า นิกายสยามวงศ์ ซึ่งนิกายนี้ยังคงมีอยู่ถึงปัจจุบัน

ในสมัยกรุงธนบุรี เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงขึ้นเสวยราชสมบัตินั้น มี
พระราชดำริว่า

“พระพุทธศาสนาจักวัฒนาการรุ่งเรืองนั้น เพราะอาศัยจุดบรรลัษ์ทั้งสี่ ปฏิบัติตามพระ
บรมพระพุทธโฆษาท และพระสงฆ์ทุกวันนี้ ยังปฏิบัติในจุดปาริสุทธิ ศิลปมีได้บริบูรณ์
เพราะเหตุหาพระราชาคณะซึ่งทรงพระปริยัติธรรมและสมถวิปัสสนาจะสั่งสอนมิได้
จึงมีพระราชโองการส่งพระศรีภริปริชาราชเสนาบดีศรีสาลักษณ์ ให้สืบเสาะหา
พระสงฆ์เถระานุเถระผู้รู้สรรพธรรมยังมีอยู่ที่ใดบ้าง ให้ไปเที่ยวนิมนต์มาประชุมกัน ณ
วัดบางว่าใหญ่ แต่งตั้งขึ้นเป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อยโดยสมควรแก่คุณานุรูป
ตามตำแหน่งครั้งกรุงเก่า”¹⁰

พระราชดำรินี้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีในเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นข้อเท็จจริงที่ว่า
พระภิกษุและองค์กรสงฆ์มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการฟื้นฟูวัฒนธรรมและสภาพจิตใจของ
ประชาชน ในขณะที่บ้านเมืองยังอยู่ในภาวะสงคราม และจิตใจของประชาชนปราศจากที่พึ่งทาง
จิตใจด้วยวิบัติวาทารามถูกทำลาย และพระสงฆ์ก็ดำรงตนอยู่ในสมณเพศมิได้ เพราะประชาชน
เดือดร้อนยากจน ไม่สามารถดำเนินกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาได้

⁹ ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย และลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทย
โดยสังเขป, อ่างแก้ว เชียงธรรมที่ 1, น. 5

¹⁰ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา
, 2516), น.328

นอกจากนี้พระเจ้ากรุงธนบุรี ยังทรงแต่งตั้งพระอาจารย์ดี วัดประดู่ เป็นสมเด็จพระสังฆราช¹¹ ซึ่งเท่ากับเป็นการจัดตั้งสถาบันสงฆ์ไทยขึ้นมาใหม่ ภายหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งด้วย

เมื่อสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงปราบดาภิเษกเป็นปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ทรงแสดงพระราชปณิธาน ไว้ในพระราชนิพนธ์ นิราศท่าดินแดน มีเนื้อความตอนหนึ่งว่า

“ตั้งใจจะอุปถัมภก   ยอยกพระพุทธศาสนา
จะป้องกันขอบขันฑสีมา   รักษาประชาชนแลมนตริ”¹²

อันเป็นการแสดงพระราชปณิธานที่ตั้งใจจะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา รวมถึงเป็นการประกาศตนเป็นพุทธมามกะ และแสดงความยอมรับนับถือให้เป็นศาสนาประจำชาติ นอกจากนี้พระองค์ไม่เพียงแต่ทรงยึดแนวคิดทางการเมืองแบบพุทธเถรวาท หากยังทรงพยายามสร้างราชอาณาจักรใหม่ของพระองค์เป็น “รัฐพุทธ” ในอุดมคติอย่างแท้จริง ทรงประกาศฐานะและบทบาทของพระองค์ไว้ในการตรากฎพระสงฆ์และพระราชกำหนดใหม่ที่ว่า

“ทรงเป็นอัครมหาศาสนาอุปถัมภกพระพุทธศาสนา จำเริญศรีสวัสดิ์ทั้งปริยัติและปฏิบัติ
ศาสนา ให้รุ่งเรืองไปเป็นที่เลื่อมใสน้อมสการบูชาแก่เทพยดามนุษย์ทั้งปวง”

ในกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 มาตรา 11(3)¹³ ได้กำหนดให้ยกเว้นเจ้านายผู้เป็นเชื้อพระบรมราชวงศ์ เสียจากลำดับสืบราชสันตติวงศ์ ในกรณีที่ไม่สามารถทรงเป็นอัครพุทธศาสนาอุปถัมภกได้

---

¹¹ วินัย พงศ์ศรีเพียร, การพระศาสนากับการจัดระเบียบสังคมไทยตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามลดดา, 2549) น. 278 (จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พุทธศักราช 2548)

¹² นิราศท่าดินแดน

¹³ โปรดดู กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 มาตรา 11

เมื่อประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยซึ่งมีลำดับศักดิ์เป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศทุกฉบับ ล้วนแต่กำหนดไว้ว่า “พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก” ไว้ในรัฐธรรมนูญ

2) พระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ในการบริหารราชการแผ่นดิน

มร. เดอะ ลาลูแบร์ อัครราชทูตของประเทศฝรั่งเศสซึ่งเดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทย ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งราชวงศ์ปราสาททอง กรุงศรีอยุธยา ได้บันทึกถึงบทบาทของฝ่ายพุทธจักรที่มีต่อฝ่ายอาณาจักรไว้ว่า

“ .. พระภิกษุสงฆ์ต้องอาบัติถ้าเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับราชการแผ่นดิน ”

และตามธรรมเนียมในราชสำนักสยามกับรัฐประศาสน์ในบายของพระมหากษัตริย์เกี่ยวกับบทบาทของพระชั้นผู้ใหญ่ในการบริหารราชการแผ่นดินของพระมหากษัตริย์ มีความว่า

“..และเฉพาะข้อราชการกลางประการเท่านั้นพระองค์จะทรงปรึกษาหารือบรรดา

พระสังฆราชคณะผู้ใหญ่ .. ”

กฎหมายตราสามดวง ในพระอัยการกบฏศึก ได้บัญญัติถึงกรณีที่ขุนนางผู้ใดกระทำความผิดเป็นความผิดอุกฤษฏ์โทษ ครุโทษ มัชฌิฆโทษ หรือลหุโทษ เมื่อพระมหากษัตริย์มีพระบรมราชวินิจฉัยให้ลงโทษเป็นประการใดที่ไม่ต้องด้วยพระราชกำหนดกฎหมาย ให้อัครมหาเสนาบดีและมนตรีผู้ใหญ่ถวายชีวิตกราบบังคมทูลทัดทาน โดยให้กราบบังคมทูลถึง 3 ครั้ง ถ้ายังมีทรงโปรด ให้พระบรมวงศานุวงศ์และพระมหาลีกราบบังคมทูลในทิวโหรานอีก หากยังไม่ทรงโปรด ให้สมเด็จพระสังฆราชกราบบังคมทูลเป็นที่สุด หากยังไม่ทรงโปรดจึงลงโทษตามพระบรมราชวินิจฉัย¹⁴

¹⁴ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในพระอัยการกบฏศึก ปรากฏตาม ประชุมพงษาวดารภาคที่ 6 เรื่องไทยรบพม่าครั้งกรุงเก่า” ใน “สงครามครั้งที่ 10 คราวชนช้าง” และ “สงครามครั้งที่ 11 คราวไทยตีเมืองทวายแลเมืองตนาวศรี” เกิดกรณี สมเด็จพระนเรศวรทรงพระพิโรธ แม่ทัพนายกองที่ไม่ตามเสด็จเข้าไปให้ทันเวลาทำยุทธหัตถี ไม่ได้กำลังพอที่จะข้ามเขาคีให้แตกยับเยินไป จะให้ลงพระราชอาญาประหารชีวิตแม่ทัพนายกองที่มีความผิดตามพระอัยการศึก แต่สมเด็จพระวันรัตน์ทูลขอไว้ จึงดำรัสให้พวกแม่ทัพนายกองเหล่านั้น คือ เจ้าพระยาจักรี พระยาพระคลัง พระยาศรีไทย

3) ให้ข้าราชการสำรวจในศีล

ในกฎหมายตราสามดวง ทั้งในส่วนที่เป็นพระราชกำหนดเก่า และพระราชกำหนดใหม่ เป็นกฎหมายที่แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นที่ฝ่ายอาณาจักรต้องทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา วางหลักเกณฑ์เป็นกฎหมายบังคับให้ข้าราชการ ต้องทำความเข้าใจในเรื่องศีลธรรมตามพระพุทธศาสนาให้ถูกต้อง และมีความสำรวมในศีล ซึ่งเป็นกฤษฎีที่ลึกซึ้ง ในการที่จะพัฒนาบุคลากร ด้วยการสร้างทั้งความรู้และจริยธรรมทางวิชาชีพควบคู่กันไป ปรากฏในพระราชกำหนดใหม่ ฉบับที่ 33 เรื่อง ให้ชนทุกชั้นตั้งอยู่ในกุศลธรรม 10 ประการ และฉบับที่ 36 เรื่อง พรหมนาถึงศีล และให้ข้าพทุลละของสังวรในศีล ซึ่งได้กำหนดให้นิมนต์พระสงฆ์มาฉันที่ศาลาชั้นในพระบรมมหาราชวังวันละ 5 รูปทุกวัน และมีบทบังคับให้ข้าราชการผู้มีหน้าที่มาเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวสมทานศีล 8 ศีล 10 ที่ศาลาชั้นในพระบรมมหาราชวังก่อนจึงมาเฝ้า ซึ่งเป็นกุศโลบายที่ลึกซึ้ง อันจะเป็นการพัฒนาบุคลากร สร้างให้ข้าราชการทั้งหลายมีคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตในการทำงานรับใช้บ้านเมือง

4) ห้ามแต่งงานกับคนนอกพระพุทธศาสนา

ในพระอัยการลักษณะอาญาหลวง ในกฎหมายตราสามดวง มีบทบัญญัติ ในบทที่ 13 ได้ชี้ให้เห็นภัยของพระพุทธศาสนาที่อาจเกิดจากชาวต่างชาติต่างศาสนาที่เข้ามาติดต่อค้าขาย และเป็นผู้มีทรัพย์ ทำให้ชาวไทยยกลูกสาวหลานสาวให้เป็นภริยาของชาวต่างชาติต่างศาสนาและไปเข้ารับนับถือศาสนาอื่น จึงกำหนดข้อห้ามและบทลงโทษไว้อย่างรุนแรง ดังความว่า

“..แลไพร่ฟ้าข้าขอบขัณฑสีมาทุกวันนี้ ประกอบด้วยรศาคโชนะโหมะโละกะ มิได้กลัวแก่บาปละอายแก่บาป เหนื่อนานาประเทศฝรั่งอังกฤษกริถกระบี่ตันวิสันดาคุลาจะวามลาญ แยกกวยแคว ประกอบไปด้วยทรัพย์สมบัติเป็นอันมากแลโหมอญทุกวันนี้ ยก ลูกสาว/หลานสาว ให้เป็นเมียมฤดาภิฐิถือผิดเปนชอบ แล้วยละฝายสัมมาภิฐิเสียดบุตรอันเกิดมานั้นก็ถือเพศไปตามพ่อก็จากกันไปสู่อบายกุมเสียด แลมันจเอากิจการบ้านเมืองไปแจ้งแก่นานาประเทศพัง ..”

ณรงค์ พระยาเทพอรชุน พระยาพิไชยสงคราม พระยารามกำแหง ให้ยกทัพไปตีเมืองทวาย เมืองตะนาวศรี ซึ่งพระเจ้าหงษาวดีตีชิงเอาไปจากไทยแต่ก่อน

“13 มาตราหนึ่ง ราษฎรข้าแผ่นดินชายหญิงโคมอนบมียามีกลัว พระราชาอาชาพระ
 ราชกำหนดกฎหมาย เหน้พัสดูข้าวของเงินทองของมฤคาทิสฐิอันมาค้าขายแต่นานาประ
 เทชนอกด้านต่างแดน แลยกลูกสาวยกหลานสาวให้เป็นเมียฝรั่งอังกฤษวิลันดาควา
 มลายูอันต่างศาสนา แลให้เข้ารีตถือหย่างมฤคาทิสฐิอกพระศาสนา ท่านว่าผู้้นั้นเป็นเสี้ยน
 หนามแผ่นดิน แลมันเอาใจแผ่เผื่อแก่ประจามิตฆ่าศึกศัตรูหมู่มุร้าย ท่านให้ลงโทษ 6 สถานๆ
 หนึ่งคือ

ให้ฟันคอริบเร็วอน	1
ให้จำใส่ตรูไว้กว่าตาย	1
ให้รับราชบาตแล้วเอาตัวลงหญ้าข้าง	1
ให้ใหม่จัตุรคูน	1
ให้ใหม่ตรีคูน	1
ให้ใหม่ทวิคูน	1
อย่าให้ดูเยี่ยงกัน	

กล่าวดังนี้ เหตุว่าพอมันตั้งพีชน้หว่านลงเหนือแผ่นดิน จะเปนพีชน้ผลสืบไป ฝ่ายพอ
 มันลูกมันจเอากิจการบ้านเมืองไปแจ้งแก่นานาประเทศๆ มันรู้แล้วมันจคิดมาเบียดเบียน
 พระนครธานีขอบขันทเสมา พระพุทธศาสนาจักพลอยเล้าหมองไป”¹⁵

ซึ่งเหตุผลเบื้องหลังการออกบทบัญญัติเช่นนี้ ก็เพราะว่าการแผ่ขยายอำนาจทาง
 การเมืองการปกครอง หรือการยึดครองประเทศอื่นๆในยุคสมัยการค้าอาณานิคมนั้น ไม่ว่าจะเป็
 นประเทศทางตะวันตก หรือทางตะวันออก ก็ใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ความคิด ลัทธิ
 ความเชื่อ ซึ่งเป็นการนำไปสู่การแทรกซึมที่แยบคาย เพื่อสืบกิจการของบ้านเมืองนั้นๆ การที่
 ชาวตะวันตกเดินทางเข้ามาเผยแพร่ศาสนาและความเชื่อ จึงมักจะต้องสร้างครอบครัวกับคนใน
 ท้องถิ่น การที่คนไทยเห็นแก่ทรัพย์สินเงินทองยกลูกสาวเป็นภรรยาชาวต่างชาติ จนมีบุตรด้วยกัน
 ด้วยนั้น เป็นการที่สั่นคลอนความมั่นคงของบ้านเมือง เพราะลูกที่ออกมา ก็จะเป็นลูกครึ่ง ไม่ใช่คน
 ไทยเต็มตัว อาจจะไปออกห่างประเทศชาติด้วยตัวเป็นคนสองเลือด ไม่ใช่ไทยแท้ การที่
 พระมหากษัตริย์ออกกฎหมายเช่นนี้ ก็เพื่อเป็นสร้างความเข้มแข็งให้บ้านเมือง ไม่ต้องการเป็น
 เมืองขึ้นของชาติอื่น จึงต้องมีบทลงโทษที่เฉียบขาดและรุนแรง เพื่อให้คนเกรงกลัว เนื่องจากเป็น
 ภัยต่อความมั่นคงของประเทศ เช่น ในตัวบทบัญญัติ ได้กล่าวถึงว่าลูกมันก็จะเอากิจการบ้านเมือง

¹⁵ ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 1 ๗ เล่ม 2 น. 380-382

ไปบอกแก่พอมัน พอมันก็จะเอาไปแจ้งแก่นานาประเทศ เป็นต้น แม้ต่อมาในรัชกาลของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระโอรสและพระธิดาของพระองค์จะอภิเษกสมรสกับ ชาวต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็ดยอร์มัน หรือรัสเซีย แต่ก็ทำให้พระบรมวงศานุวงศ์เหล่านั้นหมดสิทธิใน การขึ้นครองราชย์บัลลังก์ และต้องถอดพระอิสริยยศเป็นสามัญชน

5) ห้ามถือว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นใดเหนือกว่าพระรัตนตรัย

พระรัตนตรัยเป็นตัวแทนของหลักเหตุผลในพระพุทธศาสนา อันได้แก่ การทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงเล็งเห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่อยู่คู่ กับคนไทย และการนับถืออย่างอื่นนอกจากพระรัตนตรัยนั้นเป็นการหลงมัวเมาในรูปเคารพ อันจะ ทำให้คนไทยหลงไปในมิถิลาวิญญู ละเลยต่อการทำความดี จนก่อให้เกิดความวุ่นวายในสังคมได้

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงเปลี่ยนแปลง ประเพณีการถือน้ำพิพัฒน์สัตยา จากเดิมให้ไหว้การบูชาพระรูปสมเด็จพระรามาธิบดี (พระเจ้าอยู่ ทอง)ก่อน แล้วจึงไปไหว้พระรัตนตรัยทีหลัง เปลี่ยนเป็นไหว้พระรัตนตรัยก่อน เป็นการยกเอา พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธขึ้นมาอยู่เหนือคติความเชื่อเรื่องการไหว้ผีบรรพบุรุษ ซึ่งถือเป็ นการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมความเชื่อในชั้นพื้นฐานเลยทีเดียว นอกจากนี้ยังทรงมีรับสั่งให้ราช บัณฑิตเชิญรูปพระเทพบิดรมาแปลงเป็นพระพุทธรูปหุ้มเงินปิดทองเสีย และนำไปประดิษฐานใน หอพระเทพบิดร¹⁶

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ยังออกพระราชกำหนด ใหม่¹⁷ ประกาศห้ามเชื่อไสยศาสตร์ และความเข้าใจผิดที่ว่าภูมิตะพารักษ์ผีसाงประเสริฐกว่าพระ รัตนตรัย ประเด็นที่สำคัญในพระราชกำหนดนี้ คือ ห้ามถือว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นใดเหนือกว่าพระ รัตนตรัย นอกจากนี้ในพระราชกำหนดใหม่ฉบับเดียวกัน ยังสั่งห้ามบูชาศิวลึงค์ ด้วยเห็นว่าเป็นของ น่าเกลียด ไม่สามารถสืบได้ในพระไตรปิฎก อีกทั้งยังเป็นที่ยับอายแก่พระนคร¹⁸

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการแพร่ขยายเข้ามาของ วัฒนธรรมตะวันตก รวมถึงมีการเผยแพร่ศาสนาโดยหมอสอนศาสนาชาวตะวันตก ทรงเห็นว่า คน ไทยเห่อเหี่ยวบุญทองและเหรียญเงินต่างประเทศว่าเป็นของสวยงาม เอามาใช้เป็นเครื่องประดับ ตกแต่งกาย จึงทรงมีประกาศมีความตอนหนึ่งว่า

¹⁶ วินัย พงศ์ศรีเพียร, *อ้างแล้ว เชียงธรรมที่ 11*, น. 285-286

¹⁷ เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2325

¹⁸ วินัย พงศ์ศรีเพียร, *อ้างแล้ว เชียงธรรมที่ 11*, น. 308-309

“อนึ่ง ลายในทองเหรียญเงินนั้น ก็มีเป็นรูปไม้กางเขน เครื่องหมายของคนศาสนาอื่น ซึ่งคนถือพระพุทธศาสนาไม่เชื่อไม่นับถือ และมีรูปมีนามเจ้าแผ่นดินประเทศอื่นต่างๆทุกเหรียญ มิใช่หรือ แลบุตรหลานของคนไทยถือพระพุทธศาสนาแลเป็นข้าแผ่นดินอยู่ในพระราชอาณาจักรนี้ ไม่ควรเอาเครื่องหมายของศาสนาอื่น ๆ แลรูปแลนามเจ้าแผ่นดินประเทศอื่น มาเป็นเครื่องประดับ แต่งตัวบุตรหลานของตัวเอง แต่นี้ไปขอเสียเถิด ชายหญิงในกรุงนอกกรุงทั้งไพร่ผู้ดี บรรดาอยู่ในพระราชอาณาจักร อย่าได้เอาทองเหรียญ เงินเหรียญ มาเจาะร้อยทำเป็นเครื่องแต่งตัวบุตรหลานเลย ขอให้เลิกเป็นอันขาดทีเดียว”¹⁹

ซึ่งจุดมุ่งหมายของการออกบทบัญญัติเช่นนี้ มีความหมายคือ ทรงต้องการให้นับถือในพระรัตนตรัย นับถือพระพุทธศาสนา ไม่ให้ไปเคารพรูปเคารพของศาสนาอื่น เห็นว่าของที่ฝรั่งนำมาเป็นสิ่งดีสิ่งงาม ด้วยความหลงในรูปพรรณของสิ่งมีค่าอื่นๆ แล้วเห็นดีเห็นชอบจนเอาใจออกห่างพระพุทธศาสนา จนกลายเป็นเอาใจออกห่างประเทศชาติ อันเป็นการสั่นคลอนความมั่นคง อันจะเป็นการทำให้ประเทศชาติขาดความเป็นเอกภาพ และแตกแยกกันเองในประเทศนั่นเอง

6) ข้าพระโสมงษ์

กำลังพลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา คือ “ข้าพระโสมงษ์”²⁰ ซึ่งได้มีความปรากฏในมาตราแรกแห่งพระอัยการบานแผนก ว่าเป็นกำลังในฝ่ายพลเรือน ซึ่งสังกัดอยู่กับวัดต่างๆ อันเป็นการแบ่งการปกครองดูแลกำลังพลไว้ที่วัด และเป็นการพระราชทานกำลังคนเอาไว้ให้รับใช้พระสงฆ์นั่นเอง

¹⁹ _____, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 น. 119-200

²⁰ ดู ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกลัปนา สมัยอยุธยา ภาค 1 อธิบาย ข้าพระโสมงษ์ ไว้ว่า คือกำลังพลประเภทหนึ่งซึ่งพระมหากษัตริย์พระราชทานให้เป็นกำลังของวัดในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เป็นผู้ปรนนิบัติพระสงฆ์ และทำไร่นาเพาะปลูกพืชผลในพื้นที่ที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้เพื่อการกลัปนา ทั้งนี้เพื่อนำผลที่ได้ให้แก่พระสงฆ์ และเป็นสมบัติของสงฆ์ เป็นปัจจัยบำรุงเลี้ยงชีวิตสงฆ์ เพื่อบำเพ็ญสมณธรรมเป็นกำลังของพระพุทธศาสนาสืบไป บางแห่งเรียกว่า “เลกวัด”

2.1.2 ด้านสังคม

1) วัดเป็นศูนย์การทางการศึกษาของไทย

วัดเป็นบ่อเกิดความรู้ และเป็นสถานที่ถ่ายทอดความรู้ทางด้านต่างๆ ไม่เพียงแต่เฉพาะทางความรู้หนังสือเท่านั้น ยังมีความรู้อีกหลายแขนงวิชา เช่น ความรู้ทางการแพทย์ รวมถึงความรู้ด้านการประกอบสัมมาอาชีพอีกด้วย

ในสมัยอยุธยา นายฟรังซัวส์ อังรี ตูรแปง ชาวฝรั่งเศส ได้บันทึกไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. 2314 ถึงบทบาทในการให้การศึกษแก่เยาวชนของพระภิกษุในสมัยอยุธยาว่า

“ ..หน้าที่ที่สำคัญที่สุดของพระภิกษุก็คือ ให้ความรู้แก่เยาวชน วัดเป็นโรงเรียนสาธารณะแต่ประเภทเดียวกันนั้น เด็กต้องไปรับการอบรมเบื้องต้นที่วัด และมุ่งหม่แบบเดียวกับพระให้ความรู้ แม้แต่พระโอรสของพระเจ้าแผ่นดินก็ต้องถือกฎข้อนี้ .. ”²¹

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงสนพระทัยบำรุงพระบวรพุทธศาสนาอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการสร้างพระอารามหลวงใหม่ 4 วัด และบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามอีก 35 วัด แต่สิ่งที่สำคัญเหนืออื่นใดคือ การบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ใน พ.ศ. 2381 เพื่อเปลี่ยนวัดให้เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาโดยมีการจารึกความรู้ด้านต่างๆ²²รวมทั้งคัมภีร์ในพระพุทธรูปให้ผู้สนใจเล่าเรียนได้ นอกจากนี้ ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาบำเรอราชแพทย์ ซึ่งเป็นแพทย์ประจำราชสำนัก²³ เป็นแม่กองจัดทำจารึกตำราแพทย์แผนโบราณลงไว้บนหินชนวนใส่กรอบประดับไว้ที่พระระเบียงรอบพระมหาเจดีย์และ

²¹ ฟรังซัวส์ อังรี ตูรแปง, หนังสือประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม แปลโดย กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : 2539), น. 104

²² หม่อมเจ้าอรุณนิภา, พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เทศนาพระราชประวัติ (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, 2481), น. 109

²³ การแพทย์แผนโบราณนั้นอาจกล่าวได้ว่ามีบุคคลผู้รอบรู้ประจำอยู่ทุกชุมชน ที่รู้จักการนำเอาพืชสมุนไพรมาผสมผสานกับของผสมบางอย่างรวมกันแล้วเป็นยาบรรเทาอาการเจ็บป่วย ยาแก้โรคระบาดให้หายขาดได้ ในสังคมไทยสมัยโบราณนั้นมีแพทย์ ๒ ประเภท คือ แพทย์ประจำราชสำนัก หรือแพทย์หลวง กับแพทย์พื้นบ้านที่รักษาชาวบ้าน (หมอชาวบ้านหรือหมอชุมชน)

ตามเสาศาลารายในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม หรือวัดโพธิ์ อันเปรียบเป็นมหาวิทยาลัยแห่งสรรพวิชาไทย (มหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรก) ที่รวมเอาภูมิปัญญาไทยทางด้านความรู้ด้านแพทย์แผนไทย ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจนถึงทุกวันนี้

จะเห็นได้ว่า วัดเป็นศูนย์กลางทางด้านความรู้ ไม่เพียงแต่ด้านความรู้ด้านหนังสือเท่านั้น ยังหมายรวมถึง ความรู้ด้านวิชาชีพต่างๆ เช่น ทางการแพทย์ แพทย์แผนไทย เภสัช ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของไทยที่ยังหลงเหลือและตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน

2) วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน

กิจกรรมต่างๆ ทางสังคมที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นการดำรงชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ล้วนกระทำในวัดทั้งสิ้น วัดยังเป็นที่พักทางใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวคนในสังคมไว้ด้วยกัน ทำให้เกิดมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม การปกครองของไทยแต่โบราณมา บ้านหรือหมู่บ้านเป็นหน่วยปกครองที่เล็กที่สุด หลายหมู่บ้านรวมเป็นตำบล เป็นแขวง และเมืองตามลำดับ ศูนย์กลางของหมู่บ้านทุกแห่งคือวัด ซึ่งมีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ มีโบสถ์สำหรับพระและชาวบ้านร่วมประกอบศาสนกิจต่าง ๆ วัดเป็นสถานที่เคารพบูชาของคนไทย เป็นที่พัก เป็นสถานที่ให้การศึกษา และเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ชีวิตคนไทยสมัยก่อนจึงมีความผูกพันอย่างลึกซึ้งและใกล้ชิดกับพระสงฆ์และวัด ตั้งแต่เกิด เติบโต และตายก็ทำพิธีเผาศพกันที่วัดนั่นเองกระทั่งอัฐิก็นำมาบรรจุในที่ต่าง ๆ ของวัด เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชธนะ) ได้เขียนไว้อย่างกระชับน่าฟังว่า “...วัดก็เป็นสถานที่ทุกสิ่งทุกอย่างที่ดี ๆ ในชีวิตของชาวบ้านตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายไป...”²⁴

3) พระสงฆ์เป็นต้นแบบของสังคม เป็นแบบอย่างที่ดี

สังคมไทยยกย่องพระสงฆ์ ให้มีสถานะพิเศษ แม้พระมหากษัตริย์อันเป็นสมมุติเทพยังต้องเคารพกราบไหว้ สังคมมองว่าพระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เป็นผู้ละแล้วซึ่งกิเลสทั้งปวง เป็นผู้บริสุทธิ์ หน้าที่สำคัญที่สุดของพระสงฆ์ก็คือ การสืบทอดศาสนา โดยการสืบทอดพระธรรมคำสอนของศาสนาพุทธ แล้วด้วยเหตุที่วัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น กิจกรรมทางสังคมต่างๆ เกิดขึ้นในวัด ตามดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ทำให้พระสงฆ์สามารถเข้าถึงประชาชนได้ง่าย พระสงฆ์สั่งสอนทั้งทางพระธรรม และทางโลกย์ และประชาชนก็นับถือเชื่อฟัง ดังนั้น พระสงฆ์จึงได้รับการคาดหวังให้มีความประพฤติดี เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม ที่พุทธศาสนิกชนควรเอาอย่าง

²⁴ เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชธนะ), เรื่อง ตรุณ-สารท, (กรุงเทพมหานคร :

ในพระอัยการลักษณะพยาน ได้จัดให้พระสงฆ์เป็น ทิพย์พยาน ซึ่งเป็นพยานที่น่าเชื่อถือที่สุด ดังความว่า

“.. อันว่า ทิพพยานนั้น คือ พระภิกษุทรงธรรมพราหมณาจารย์อันอยู่แก่ศีลแพศยกรรม แลนักปราชราชบัณฑิตอันอยู่แก่ธรรมแลขุนนางผู้มีบันดาศักดิ์ดำรงราช”

และในบางเหตุการณ์กฎหมายกำหนดว่ามีพยานที่เป็นทิพย์พยานอยู่ 15 ประการ ซึ่งมีพระภิกษุรวมอยู่ด้วย 3 ประการ ดังในมาตรา 12²⁵ ให้อ้างผู้อยู่แก่ศีลทรงพรตเป็นทิพย์พยาน ถ้าหากพระภิกษุวิวาทกันให้พระครูเจ้าวัดเป็นพยาน หากศิษย์โยมวิวาทกันให้ครูบาอาจารย์ชยันเป็นพยาน ซึ่งเป็นการแสดงถึงเชื่อในความบริสุทธิ์ด้วยธรรมของพระสงฆ์ จึงยกย่องให้เป็นพยานที่รับฟังได้และน่าเชื่อถือที่สุด

จึงเห็นได้ว่า พระสงฆ์ได้รับการยกย่องทางสังคมในชั้นสูง น่าเชื่อถือ เพราะเหตุที่เป็นผู้ทรงด้วยศีล ประพฤติดีปฏิบัติชอบ แม้ในทางกฎหมาย พระสงฆ์ยังได้รับการยกย่องไว้เหนือกว่าบุคคลธรรมดาทั่วไป

4. พระพุทธศาสนาเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมไทย

วัฒนธรรมไทยแทบทั้งหมดมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็น ประเพณี พิธีกรรม ศิลปกรรมต่างๆ วัฒนธรรม คติ ความเชื่อ วิถีชีวิตของคนไทยผูกพันกับพระพุทธศาสนา จนแยกกันไม่ได้ ในประเพณีพิธีกรรมต่างๆของไทยนั้น ไม่ว่าจะเป็นพระราชพิธีของชนชั้นปกครอง หรือพิธีราษฎร์ของประชาชน ล้วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น หรือแม้แต่ศิลปกรรมต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น สถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้าง เช่น วัด บ้านเรือนประชาชน หรือศิลปกรรมรูปปั้น งานหัตถกรรม ก็ได้อิทธิพลจากพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก

²⁵ ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 1 ๗ เล่ม 1 น. 334 และ 337

2.1.3 ด้านเศรษฐกิจ

หลักคำสอนทางสายกลาง หรือ มัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธศาสนา ได้สอนให้คนกระทำการใดๆ ด้วยความพอดี ไม่ตึงหรือหย่อนจนเกินไป ซึ่งเทียบได้กับหลักในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งไม่เพียงแต่ยุคสมัยนี้เท่านั้น ที่พระมหากษัตริย์สั่งสอนให้ทุกคนปฏิบัติตามหลักธรรมข้อนี้ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความพอเพียง ในพระราชกำหนดใหม่ฉบับที่ 9²⁶ เรื่องห้ามฟ้องเรียกทรัพย์สินถวายพระเจ้าอยู่หัวและถวายเจ้านายต่างๆ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรง มีพระราชบัญญัติว่า “..จึงทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าฯสั่งว่า ทุกวันนี้หาเอื้อเฟื้อด้วยพัสดุดินทองไม่ รักพระศาสนาอนุเคราะห์ราษฎร ยิ่งกว่าพัสดุดินทองร้อยเท่าพันทวีอีก ..” อันเป็นการแสดงให้เห็นว่า ทรงสั่งสอนไม่ให้ติดยึดเงินทองของนอกกาย ให้ใช้ชีวิตอย่างพอเพียง และให้รักษาความดี อันเทียบได้กับเศรษฐกิจพอเพียงเช่นกัน

ตามหลักธรรมมรรค 8 ข้อหนึ่งกล่าวถึงสัมมาอาชีวะ คือการประกอบอาชีพชอบ พระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดคำสอนของศาสนาพุทธ จึงมีหน้าที่ในการสั่งสอนให้คนประกอบอาชีพด้วยความสุจริต ไม่เบียดเบียนและเอาเปรียบซึ่งกันและกัน เป็นเสมือนผู้คอยจัดระเบียบเรียบร้อยทางสังคม ชี้แนะเพื่อไม่ให้เกิดความวุ่นวายในชุมชน ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข เมื่อการประกอบอาชีพเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนก็เป็นไปได้อย่างราบรื่นแล้วนั้น ก็จะทำให้เกิดความคล่องตัวทางเศรษฐกิจ การค้าขายต่างๆ รวมถึงการติดต่อด้านธุรกิจระหว่างชุมชนต่อชุมชน กลายเป็นการขยายวงกว้างทางเศรษฐกิจให้มากขึ้น อันจะทำให้เศรษฐกิจดำเนินไปได้ด้วยดี

2.1.4 ด้านกฎหมาย

กฎหมายของไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ล้วนมีหลักธรรมคำสอน อิทธิพลความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาสอดแทรกอยู่ในกฎหมายแทบทุกฉบับ พระมหากษัตริย์ผู้เป็นศูนย์กลางของการอำนวยความสะดวกธรรม จะแทนตัวพระองค์เองว่า พระพุทธเจ้าอยู่หัว²⁷ อันเป็นการ

²⁶ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 ๔ เล่ม 3 น. 337-340

²⁷ ในพระอัยการลักษณะอาญาหลวง บทที่ 3 ได้กล่าวถึง “..พระบาทสมเด็จพระเจ้าเอกาทศรัฐธิศบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงทศพิธราชธรรม์ ..”

แสดงว่า เป้าหมายสูงสุดของพระองค์คือ ต้องการหลุดพ้นวัฏสังขาร เป็นพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ยังมีนัยในการปกครองแผ่นดินโดยธรรมด้วย สถาบันสูงสุดของฝ่ายอาณาจักร คือ พระมหากษัตริย์ได้ให้ความสำคัญกับฝ่ายพุทธจักรเป็นอย่างมาก พระสงฆ์มีสถานะเป็นบุคคลพิเศษที่ต้องได้รับการปฏิบัติแตกต่างกับฆราวาส มีอภิสิทธิ์ทางการศาล มีความคุ้มครองที่มากกว่าฆราวาสทั่วไป เมื่อพิจารณาจากตัวบทกฎหมายเก่าแล้ว จะยกตัวอย่างพอเป็นสังเขปได้ดังนี้ คือ

1) พระธรรมศาสตร์

ได้ปรากฏร่องรอยในรูปของ คาถาบาลีในมัสการบูชาพระรัตนตรัย สรรเสริญในความซื่อสัตย์ของผู้พิพากษาหรือตุลาการ

2) พระราชศาสตร์

ในหลักอินทภาษ ความตอนต้นของหลักอินทภาษก่อนกล่าวถึงทราบละเอียดความเป็นมาและวิธีพิจารณานั้น จะกล่าวถึงพระคาถาบาลีสรรเสริญพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ก่อน รวมถึงอธิบายถึง อดติ ทั้ง 4 ประการ อันได้แก่ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ และภยาคติ ที่ผู้พิพากษาและตุลาการต้องขจัดออกไปจากจิตใจให้ได้ เพื่อมิให้เสียความเที่ยงธรรม

ในพระอัยการรับฟ้องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์จะอยู่ในลักษณะตัดฟ้อง กล่าวคือ การฟ้องกล่าวหาผู้ที่สึกจากพระภิกษุแล้ว ในเรื่องวิวาทที่เกิดขณะบวช และการฟ้องกล่าวหาพระภิกษุในเรื่องวิวาทที่เกิดขึ้นก่อนบวช สามารถยกขึ้นเป็นเหตุตัดฟ้องได้

ในมาตรา 5 แห่งลักษณะตัดฟ้องนี้ ยังปรากฏบทบัญญัติที่แสดงถึงความเคารพศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างสูง กล่าวคือ คดีที่ไม่ใช่ความมหันตโทษ เมื่อคู่ความยอมสาบานกัน โดยสาบานต่อหน้าพระรัตนตรัยแล้ว ถือเป็นเด็ดขาด ผู้ใดจะนำความเรื่องเดิมนั้นมารื้อร้องฟ้องกันอีกไม่ได้²⁸

ในพระอัยการลักษณะพยาน มีการนำความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาเป็นมาตรการสุดท้ายในการหาเกณฑ์ตัดสินแพ้ชนะ และพิสูจน์ความผิดโดยยึดถือปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติมาเป็นตัวชี้วัด เช่น วิธีให้คู่ความลุยเพลิง หรือดำนํ้า ล้วงตะกั่ว เสี่ยงเทียน เป็นต้น อีกทั้งในพระอัยการลักษณะพยาน ยังได้มีการแบ่งพยานเป็นสามประเภท โดยให้พระภิกษุเป็นทิพย์พยาน อันเป็นพยานที่มีความน่าเชื่อถือที่สุด

²⁸ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 ฯ เล่ม 1 น. 307

พระอัยการมรดก มาตรา 36 วรรคแรก กำหนดหลักการไว้ว่า พระภิกษุถึงแก่ความตาย ทรัพย์มรดกตกเป็นของวัด เว้นแต่พระภิกษุเจ้ามรดกจะแสดงเจตนาอุทิศให้ท่านแก่ฆราวาสผู้ใดไว้ จึงมีสิทธิรับ

ในวรรคสอง พระภิกษุเป็นทายาทโดยธรรมของฆราวาสผู้เป็นเจ้ามรดกไม่มีสิทธิรับมรดก เว้นแต่ฆราวาสเจ้ามรดกนั้นจะแสดงเจตนาอุทิศให้พระภิกษุนั้น จึงจะรับมรดกได้ และต่อมากหากพระภิกษุนั้นมรณภาพ ทรัพย์นั้นต้องตกเป็นของวัด²⁹

มาตรา 37 บัญญัติให้สามเณรมีสิทธิควรได้ส่วนแบ่งเพื่อเป็นจตุปัจจัย ไม่ได้ตัดสิทธิเช่นพระสงฆ์³⁰

ในตอนท้ายของพระอัยการลักษณะมรดก ได้บัญญัติถึงบทบาทของพระภิกษุไว้ 2 กรณี คือ กรณีแรก พระสงฆ์ผู้ธรรมเป็นผู้ทำพินัยกรรมต้องมีผู้เฒ่าผู้แก่เป็นพยานลูกนั่ง 3-4 คน พินัยกรรมจึงใช้ได้ กรณีที่สอง พระสงฆ์ร่วมเป็นพยานลูกนั่งตามจำนวนที่กฎหมายกำหนดสำหรับการทำพินัยกรรมของพราหมณ์ พินัยกรรมจึงใช้ได้ และพระสงฆ์ยังมีบทบาทเป็นพยานลูกนั่งกรณีเจ้ามรดกได้แจกจ่ายทรัพย์ไปยังญาติพี่น้องและบริวารก่อนถึงความตายอีกด้วย³¹

พระอัยการลักษณะโจระเป็นบทบัญญัติที่รวมการกระทำผิดเกี่ยวกับการประทุษร้ายทรัพย์ของผู้อื่น เช่น ลักขโมย ชิงปล้น และอื่นๆ ซึ่งความร้ายแรงของการกระทำผิดมี 2 ระดับ โดยโจระประเภทร้ายแรงต้องรับโทษชั้นอุกฤษฏ์เรียกว่า “โจรสาระ” และ “ดัสกรโจระ” อันรวมถึง โจรमारกระทำผิดต่อรูปเคารพและศาสนสถานในพระพุทธศาสนา เช่น ลักพระพุทธรูป ลอกทองพระพุทธรูปและพระสถูปเจดีย์ เป็นต้น³²

²⁹ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 ๔ เล่ม 2 น. 158-159

³⁰ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 ๔ เล่ม 2 น. 159

³¹ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 ๔ เล่ม 2 น. 169-171

³² ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 ๔ เล่ม 2 น. 294

ในมาตรา 17 ของพระอัยการลักษณะโจร กำหนดให้ผู้เสียหายที่ถูกปล้น สาบานตัวต่อพระรัตนตรัยก่อนแจ้งความให้เจ้าหน้าที่บ้านเมือง ได้แก่ นายบ้านนายเมืองนายร้อยขุนแขวงบันทึกคำตราสินไว้เป็นหลักฐาน และหากปรากฏภายหลังว่าคำตราสิน³³ นั้นเป็นเท็จ ผู้เสียหายต้องถูกลงโทษประจาน โดยให้เอาสมุดตราสินแขวนคอและประจานรอบศาลหลวง หรือรอบศาลกลาง (หัวเมือง) แล้วแต่กรณี ฐานจงใจบฏต่อพระรัตนตรัย³⁴

มาตรา 47 ถึงมาตรา 52 กำหนดรายละเอียดลักษณะการกระทำความผิดลักพระพุทธรูป ลอกทองพระพุทธรูป ทำลายศาสนสถานของโจรสลားไว้ในหมวดอุกฤษฏ์โทษ โดยกำหนดโทษไว้รุนแรงหลายประการ เช่น ให้ตัดมือ เอาตัวผู้กระทำผิดใส่เตาเผาทั้งเป็นบ้าง เอาเหล็กที่เผาจนแดงประทับตัวบ้าง ข้าพระที่รู้เห็นเป็นใจในการกระทำความผิดร่วมกับโจรให้ลงโทษเยี่ยงโจร การเลือกกลงโทษสถานใดให้พระเจ้าอยู่หัวเป็นผู้กำหนด³⁵

พระอัยการทาส ได้กำหนดลักษณะทาสอันควรใช้ 7 ประการ และลักษณะทาสอันไม่ควรใช้ 6 ประการ ซึ่งมีบทที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอยู่ 2 ประการ คือ

“ภิกษุทาสจ คือทาสอันตนโปรดให้บวชเป็นสมณ”

“ทาโส เม ตี ภิกขุ ภิกษุ คือภิกษุต่อภิกษุจะว่ากันเป็นทาสนั้นมิได้”³⁶

ทาส สามารถเปลี่ยนเพศเป็นบรรพชิต แล้วทำให้หลุดพ้นจากความเป็นทาสได้ และการหลุดพ้นจากสภาพเป็นทาสได้เมื่อบวชนั้นถือเป็นเด็ดขาด แม้ภายหลังพระภิกษุที่เคยเป็นทาสจะสึกไปก็ไม่กลับเป็นทาสอีก และถือว่าหมดหนี้เงินต่อกันระหว่างลูกหนี้กับเจ้าหนี้ด้วย³⁷

ในพระอัยการกบฏศึก การกระทำความผิดฐานทำร้ายร่างกาย ฆ่าพระสงฆ์สามเณร ทำลายหรือเผาพระอุโบสถวัดวาอาราม ได้ถูกระบุเป็นเรื่องกบฏศึก และมีโทษร้ายแรง ซึ่งได้มีร่องรอยอิทธิพลความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับโทษได้ถูกนำมาบัญญัติไว้เป็นโทษในพระอัยการกบฏศึก กล่าวคือโทษส่วนใหญ่จำนวน 27 ประการในโทษทเวดิงษกรรมกร 32 ประการนั้น

³³ คำตราสิน คือบัญชีทรัพย์สินที่ถูกประทุษร้าย (กฤษฏา บุญยสมิต, อ้างแล้ว เชงอรรถ ที่ 8, น. 193)

³⁴ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 ๔ เล่ม 2 น. 303-304

³⁵ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 ๔ เล่ม 2 น. 317-320

³⁶ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 ๔ เล่ม 2 น. 72

³⁷ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 ๔ เล่ม 2 น. 110

เป็นการนำมาจากคาถาบาลีคำสอนเรื่องพาลบัณฑิตสูตรและเทวทูตสูตรในพระไตรปิฎก³⁸ ส่วนอีก 5 ข้อคงเกิดจากการกำหนดเพิ่มของไทย แต่เป็นที่น่าเชื่อได้ว่า โทษดังกล่าวเป็นการกำหนดไว้เพื่อชู่หรือปรามมากกว่าจะบังคับใช้จริง และยังไม่เคยมีหลักฐานว่าที่ใดเคยมีการลงโทษผู้กระทำความผิดตามโทษ 27 ประการจากพระไตรปิฎก

พระอัยการตำแหน่งนาทหาร ได้กำหนดศักดินาของพระสงฆ์สามเณรไว้ว่า สามเณรที่รู้ธรรม มีศักดินา 300 ไร่ สามเณรที่มีรู้ธรรมมีศักดินา 200 ไร่ ส่วนพระสงฆ์นั้น พระสงฆ์ที่รู้ธรรมมีศักดินา 600 ไร่ พระสงฆ์ที่มีรู้ธรรมมีศักดินา 400 ไร่ พระครูผู้รู้ธรรมมีศักดินา 2400 ไร่ พระครูที่มีรู้ธรรมมีศักดินา 1000 ไร่

พระอัยการบานแผนก ในบทที่ 6 มีบทบัญญัติเกี่ยวกับกำลังพลที่ไปบวชเป็นพระภิกษุหรือสามเณร จะมีสิทธิพิเศษได้รับยกเว้นไม่ต้องนำตัวมาใช้ในราชการ แต่หากสึกมาเกิน 1 ปีแล้ว จะไม่ได้รับการยกเว้นอีก³⁹

พระอัยการลักษณะอุทธรณ์ มีการกล่าวถึง การที่ตุลาการไม่ให้พยานสาบานตัวต่อพระรัตนตรัยก่อนการสืบพยาน ถือเป็นกระบวนพิจารณาบกพร่อง และเข้าในลักษณะอุตรอุทธรณ์ประการหนึ่งใน 2 ประการ อันเป็นการแสดงถึงความยกย่องพระรัตนตรัยไว้ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์

3) พระราชนิติศาสตร์

ในกฎหมายเทียรบาล บทบัญญัติส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และพระพุทธรูปศาสนา นี้ เป็นเรื่องพิธีกรรมต่างๆในศาสนาพุทธ เช่น พระราชพิธีเสด็จหอบพระ พิธีเพื่อขจัดเสี้ยนียดจัญไรเมื่อเกิดเหตุอัปมงคลต่างๆ เช่น ทำร้ายร่างกายกันถึงมีโลหิตตกในพระราชวัง มีหญิงสาว ไม่ว่าจะป็นหญิงสาวใช้ ทาส หรือหญิงภายนอก มาแท้งหรือคลอดลูกในพระราชวัง⁴⁰ เป็นต้น

กฎ 36 ข้อ ในกฎข้อสุดท้าย เป็นเรื่องเกี่ยวกับการลงโทษผู้ร้ายที่กระทำความผิดฐานลักพระ หรือความผิดอุกฉกรรจ์อื่นๆ ว่าต้องโทษจำ 5 ประการ⁴¹ไว้ในคุกและให้ขานยาม⁴²

³⁸ มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, พระสูตรและอรรถกถา แปลโดย มัชฌิมนิคาย อุบัติบัณฑิต เล่มที่ 3 ภาคที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : เฉลิมชาฎการพิมพ์, 2525), น. 146-153 และ พาลบัณฑิตสูตรและเทวทูตสูตร, น. 189-201

³⁹ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 ฯ เล่ม 1 น. 293

⁴⁰ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 ฯ เล่ม 1 น. 103

⁴¹ จำ 5 ประการ คือ การใส่เครื่องพันธนาการที่คอ มือ และเท้าทั้งสอง

พระราชกำหนดเก่า ฉบับที่ 20 ออกเมื่อวันศุกร์ เดือน 9 แรม 9 ค่ำ จุลศักราช 1082 ปีชวดโทศก เป็นเรื่องที่ยกเลิกคำฤชาธรรมเนียมศาลในคดีการกระทำผิดต่อพระพุทธศาสนา ดังได้แก่ การทำลายพระพุทธรูปและศาสนสถานต่างๆ ถ้าตระลาการผู้ไต่ฝ่าฝืนมีโทษหนัก เพราะเป็นคดีอันมีลักษณะเป็นการกระทบกระเทือนความมั่นคงของบ้านเมือง

พระราชกำหนดเก่า ฉบับที่ 27 ออกเมื่อวันศุกร์เดือน 5 ขึ้น 6 ค่ำ จุลศักราช 1099 ปีมะเส็งนักษัตรนพศก เรื่องการสืบพยานและการค้ำพยาน มีหลักฐานการอ้างถึงกฎหมายเกี่ยวกับวิธีพิจารณาความที่ต้องให้พยานสาบานตนก่อนเบิกความ และถามถึงความเกี่ยวพันกันระหว่างคู่ความกับพยานเพื่อจัดลำดับความน่าเชื่อถือของพยาน ซึ่งยังมีร่องรอยปรากฏอยู่ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความที่ให้อยู่ในปัจจุบัน⁴³

พระราชกำหนดใหม่ ฉบับที่ 13 เรื่อง ให้ชาวบ้านคอยจับผู้ร้ายที่ทำอันตรายแก่พระพุทธรูปและพระสถูปเจดีย์ ประกาศใช้เมื่อวันอังคาร เดือน 12 แรม 5 ค่ำ จุลศักราช 1147 ปีมะเส็งสัปตศก ซึ่งกล่าวถึงการที่โจรผู้ร้ายมีมากชุกชุม พระสงฆ์ในวัดต่างก็มีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนไม่อาจป้องกันโจรเองได้ เพราะไม่ใช่กิจของสงฆ์ ดังนั้น จึงกำหนดให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองและประชาชน ต้องมีหน้าที่ร่วมกันในการระวังป้องกัน มิให้คนร้ายมาทำอันตรายแก่พระพุทธรูปและพระสถูปเจดีย์ได้

พระราชกำหนดใหม่ ฉบับที่ 14 เรื่อง ชายทำชู้กับภริยาของข้าราชการที่บวชให้มีโทษ ประกาศใช้เมื่อวันศุกร์ เดือน 8 แรม 2 ค่ำ จุลศักราช 1160 ปีมะเมียสัมฤทธิศก เนื่องจากพระมหากษัตริย์ถือเป็นพระราชธุระที่ต้องระมัดระวังดูแลครอบครัวของข้าราชการผู้บวชให้ เพราะเป็นการสละบุตรภริยาเพื่อบำเพ็ญสมณธรรม

ซึ่งกฎหมายแสดงถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนายังมีอีกหลายฉบับ ที่ได้ยกตัวอย่างเป็นเพียงเฉพาะที่สำคัญเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นการนำพระรัตนตรัยมาเป็นที่เคารพอย่างสูงสุด เช่น บทสวดกล่าวนำ การสรรเสริญคุณของพระรัตนตรัย การสาบานในศาล การพิสูจน์ความผิด เป็นต้น หรือเป็นการบัญญัติความผิดที่กระทำต่อรูปเคารพ หรือศาสนสถานในพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องโจรลักพระ มาบัญญัติโทษที่รุนแรง เพื่อให้คนเกรงกลัวจะอายต่อการทำบาป และเพื่อยกย่องสถาบันศาสนาให้อยู่สูงกว่าธรรมดาทั่วไป นอกจากนี้ยังมีการนำหลักธรรม เช่น ศีล 5 หรือศีล

⁴² ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 ฯ เล่ม 3 น. 77-78

⁴³ โปรดดู ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 112 และมาตรา 116

8 มาเขียนสอดแทรกไว้ในกฎหมาย เพื่อให้ข้าราชการและประชาชนประพฤติปฏิบัติตาม ส่วน บทบัญญัติที่บัญญัติเพื่อลงโทษพระสงฆ์โดยตรง จะได้กล่าวถึงในบทต่อไป

2.2 วิวัฒนาการความรับผิดชอบของพระสงฆ์

ในพระราชกำหนดเก่า และในพระราชกำหนดใหม่ในกฎหมายตราสามดวง ได้มีการกล่าวถึง การกระทำความผิดของพระสงฆ์ จนถึงขนาดที่ฝ่ายอาณาจักรต้องเป็นผู้เข้าไปดูแล ออกกฎหมายเพื่อใช้บังคับ มีร่องรอยของกฎหมายของพระสงฆ์โบราณอยู่ในพระราชกำหนดเก่าและพระราชกำหนดใหม่ ซึ่งมีทั้งกรณีพระสงฆ์กระทำความผิดพระธรรมวินัย ประพฤติปฏิบัติปาราชิก และมีกรณีเรื่องการปกครองภายในคณะสงฆ์กันเอง ซึ่งเกิดกรณีพิพาท ถึงทำให้เกิดการแตกแยกกันในคณะสงฆ์ จนทำให้ฝ่ายอาณาจักรต้องเข้าไปจัดการ เพราะเหตุที่ว่า สถาบันศาสนาจะบริสุทธิ์หรือ มัวหมอง ขึ้นอยู่กับการกระทำของพระสงฆ์ ซึ่งเหตุที่ฝ่ายอาณาจักรต้องไปเข้าไปจัดการ ก็เพราะว่าการกระทำนั้น ส่งผลต่อความสงบเรียบร้อยในสังคม ซึ่งจะเห็นได้ว่า ฝ่ายอาณาจักรได้เข้าไปมีส่วนจัดการมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

วิวัฒนาการของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบของพระสงฆ์นั้น ในทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา การชำระพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์โดยพระมหากษัตริย์นั้น มีมาตั้งแต่สมัยหลังพุทธกาล ซึ่งเกิดขึ้นในประเทศอินเดีย⁴⁴ ในประเทศไทย ตามหลักฐานจากจารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 จารึกเมื่อ พ.ศ. 1949 กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระมหาธรรมราชาที่ 3 แห่งกรุงสุโขทัย ใช้พระราชอำนาจกำจัดคณะสงฆ์ เป็นใจความกล่าวถึง เรื่องการที่พระบรมครูตีโลกดิลกะติรัตนสี่ลค์ันธวันวาสิธรรมกิตติสังฆราชมหาสามีเจ้า เจ้าคณะอรัญญาวาสี ได้ตั้งพระมงคลวิลาสมหาเถร เป็นเจ้าอาวาสวัดกัลป์ยาณวนารามเป็นครั้งที่ 2 แต่มีพระเถระอีกสองรูปไม่เห็นชอบด้วย คือ พระ

---

⁴⁴ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ประมาณ พุทธศักราช 218 พระพุทธศาสนาแตกนิกายเป็นจำนวนมากถึง 18-20 นิกาย ซึ่งมีผลต่อเนื่องมาถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 3 ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชทรงมีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการกำจัดความเสื่อมทรามครั้งนั้น และเมื่อพระพุทธศาสนาแผ่ไปประดิษฐานในประเทศลังกาและมีความเจริญรุ่งเรือง ในสมัยพระเจ้าวัญญูคามนีอภัย พ.ศ. 455 คณะสงฆ์เกิดแตกแยกกันเป็น 2 นิกาย ถึงรัชสมัยของพระเจ้าปรักรมพามุหุมหาราช (พ.ศ.1686) จึงทรงชำระพระศาสนาให้บริสุทธิ์โดยรวมเป็นนิกายเดียวกัน

สาริปุตตมหาเถร กับ พระพุทธวงศ์มหาเถร จนเกิดวิวาทาธิกรณ⁴⁵ กันขึ้น พระมหาธรรมราชาที่ 3 จึงได้มีพระราชโองการตั้งพระบรมครูติโลกดิลกะติรัตนศีลคันทวันวาสิธรรมกิตติสังฆราชมหาสามี เจ้า ให้เป็นสังฆปริณายก และพระราชทานอำนาจสิทธิ์ขาดที่จะระงับอธิกรณต่างๆได้เองในคณะ อรัญญาวาสี ดังนั้น พระบรมครูจึงได้ตั้งพระมงคลวิลาสมหาเถรเป็นเจ้าอาวาสวัดกัลยาณวาราม อีกครั้งหนึ่ง ได้โดยเรียบร้อย

ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตก บ้านเมืองแบ่งเป็นก๊กต่างๆ หนึ่งในก๊กนั้นก็คือ พระเจ้าฝาง ได้ตั้งตัวเป็นใหญ่ในหัวเมืองฝ่ายเหนือ ประพฤติทุจริตทุกศีล รวมพวก พระสงฆ์อสังขีตั้งเป็นกองทัพ ทำความเดือดร้อนต่างๆ เป็นอาบัติปาราชิก แต่ไม่ละออกจากสมณเพศ ใน พ.ศ. 2313 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงยกทัพไปปราบเสร็จแล้ว ก็ให้นิมนต์พระสงฆ์ในหัวเมืองฝ่ายเหนือมารวมกัน แล้วทรงให้ดำน้ำพิสูจน์ความมีศีลบริสุทธิ์ผู้นำพิกาสวมกลิ่น ผู้ชนะทรงแต่งตั้งเป็นอธิการราชาคณะฝ่ายเหนือ ถ้าแพ้แก่นาฬิกาให้ลงพระอาญาเขียนแล้วชักข้อมือไม่ให้บวชอีก ถ้าเสมอนาฬิกาทรงให้บวชใหม่ แต่ถ้าเดิมไม่รับสารภาพผิด พอลงน้ำกลับสารภาพ ก็ให้ประหารชีวิตเสีย

ในปี พ.ศ. 2316 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงออกพระราชกำหนดที่เรียกว่า “พระราชกำหนดพระเจ้ากรุงธนบุรีว่าด้วยศีลสิกขาบท” ซึ่งพระราชกำหนดนี้ ออกเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2316 เป็นพระราชกำหนดที่ได้อธิบายหลักของพระวินัยโดยย่อ นับตั้งแต่ปาราชิก 4 ถึงอธิกรณสมณะ 7

พระราชกำหนดพระเจ้ากรุงธนบุรีว่าด้วยศีลสิกขาบท

พระราชกำหนดฉบับนี้ มิได้ประกาศแก่คนทั่วไป แต่มุ่งจะเป็นกฎที่ให้ไว้กับพระสงฆ์ผู้รักษาศีลโดยตรง

สาระสำคัญในพระราชกำหนดนี้ได้กล่าวถึงพระธรรมวินัยต่างๆ

ศีลสิกขาบท 227 ข้อ เป็นกึ่งก้านสาขาของศีล 10 ประการ อันได้แก่

- 1) ปาณาติปาตา ห้ามมิให้ฆ่าสัตว์
- 2) อทินนาทานา ห้ามมิให้ลักทรัพย์

---

⁴⁵ วิวาทาธิกรณ หมายถึง วิวาทที่จัดเป็นอธิกรณ , การวิวาทซึ่งเป็นเรื่องที่สงฆ์จะต้องเอาธุระดำเนินการพิจารณาระงับ ได้แก่การเถียงกันปรารภพระธรรมวินัย เช่นเถียงกันว่า สิ่งนี้เป็นธรรม เป็นวินัย สิ่งนี้ไม่ใช่ธรรมไม่ใช่วินัย ข้อนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ข้อนี้ไม่ได้ตรัสไว้ ดังนี้ เป็นต้น (ที่มา <http://www.palungjit.com/dict/search.php>)

- 3) อพรหมจริยา ห้ามเสพย์เมถุน
- 4) มุสาวาทา ห้ามสับปลับ
- 5) สุราเมระยะ ห้ามกินเหล้า
- 6) วิกาลโภชนา ห้ามกินอาหารล่วงเวลา
- 7) นัจจิตวา ห้ามดูฟ้อนรำ
- 8) มาลาคันธะ ห้ามตัดทาของหอม
- 9) อุจจาसनมหา ห้ามนอนเหนืออาสนะอันวิจิตร
- 10) ชาตรุประวะ ห้ามสร้างสมทรัพย์เงินทอง

ความสำคัญของพระราชกำหนดนี้ คือ การประกาศข้อห้ามสำหรับพระภิกษุ ศิลสิกขาบทประกอบด้วยรายละเอียดเกี่ยวกับการละเมิดพระวินัยและผลที่จะได้รับ เช่น ถ้าผิดพระวินัยขั้นจัดปราชิกต้องตก “มหาอวีจันรก” หรือถ้าละเมิดข้อห้ามขั้นสังฆาติเสส 11 นั้นตก “ดาพนรก” (นรกอันร้อน) เป็นต้น ส่วนมหานรกขั้นอื่นๆ เช่น สังฆาฏมหานรก สัตถุฆัมมahanรก และ กภาพสูตตมahanรก ก็มีไว้สำหรับภิกษุผู้ละเมิดศีลข้อต่างๆ ตามความหนักเบา⁴⁶

ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบเป็นกฎหมายแล้ว พระธรรมวินัยในส่วนที่มีผลกระทบโดยตรงต่อความเชื่อถือที่สังคมมีต่อพระสงฆ์ ก็คือต้นแบบอันเป็นฐานความผิดตามกฎหมายบ้านเมืองที่จะกำหนดให้ชัดเจนว่าการกระทำใดของพระสงฆ์ถือเป็นความผิดร้ายแรงที่ฝ่ายบ้านเมืองจะอยู่เฉยไม่ได้ ต้องเข้ามามีบทบาท เข้ามารักษาดูแล แทนที่จะปล่อยให้เป็นที่ของฝ่ายพุทธจักรดูแลกันเอง เพราะถือว่าเป็นการกระทำผิดไปจากหลักธรรมคำสอน โดยเฉพาะพระธรรมวินัยที่มีความสำคัญ กระทบกระเทือนต่อความเชื่อถือศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ ยกตัวอย่างหลักธรรมคำสอนเป็นสิ่งที่ถูกต้องและควรปฏิบัติ เช่น ศีล 5 ซึ่งไม่เพียงแต่บัญญัติให้ใช้ในทางธรรมกับพระสงฆ์เท่านั้น ในบางบทบัญญัติเห็นได้ชัดว่า ต้องนำมาใช้เพื่อมาบัญญัติเป็นกฎหมายที่มีความรับผิดชอบทางอาญากำหนดความรับผิดชอบสำหรับฆราวาสด้วย เช่น ลักทรัพย์ ข่มขืน กระทำชำเรา หมิ่นประมาท โดยใช้หลักการพื้นฐานเช่นเดียวกัน

ในสมัยอยุธยาเท่าที่ตรวจสอบได้ มีบางฉบับที่มีหลักฐานว่าพระเจ้าแผ่นดินเคยออกกฎหมายสำหรับกำหนดการห้ามกระทำการสำหรับพระภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะ เช่น พระราชกำหนดเก่าฉบับที่ 8 การกำหนดศาลที่ทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีที่พระสงฆ์กระทำความผิดต่อกฎหมายของฝ่ายอาณาจักร หรือตามพระราชกำหนดเก่าฉบับที่ 31 และ 50 พระราชกำหนดว่า

⁴⁶ วินัย พงศ์ศรีเพียร , อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 11, น. 281

ด้วยศีลสิกขาบทฉบับนี้จึงนับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการมีพระราชกำหนดที่มุ่งจะใช้บังคับคณะสงฆ์โดยตรง อันเป็นธรรมเนียมที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้กระทำในเวลาต่อมา⁴⁷

แนวความคิดเรื่องการบัญญัติความผิดของพระสงฆ์นั้น เมื่อนำมาพิจารณาจะพบว่า เป็นแนวความคิดที่เชื่อมโยงกับทฤษฎีของการบัญญัติกฎหมายบนพื้นฐานของผู้กระทำ (Täterstrafrecht)⁴⁸ กล่าวคือ การลงโทษนั้นขึ้นอยู่กับอันตรายของผู้กระทำความผิดที่เชื่อมโยงกับการดำเนินชีวิตของผู้กระทำความผิดนั้น หรือเป็นการบัญญัติโดยกำหนดตามลักษณะพฤติกรรมของผู้กระทำความผิดนั่นเอง ซึ่งหากจะเปรียบเทียบกับกฎหมายปัจจุบัน ก็จะได้พบได้ในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 214 วรรคหนึ่ง เรื่อง ความผิดของผู้ประพฤตินั้นเป็นปกติหรือเป็นผู้จัดหาที่พัก ที่ซ่อนเร้นหรือที่ประชุมให้แก่บุคคลผู้กระทำความผิดที่บัญญัติไว้ในภาค 2 หรือในมาตรา 286 เรื่องผู้ใดอายุกว่าสิบหกปีดำรงชีพอยู่แม้เพียงบางส่วนจากรายได้ของหญิงซึ่งค้าประเวณี ซึ่งเป็นฐานความผิดที่เป็นการกระทำความผิดเป็นปกติ หรือเป็นพฤติกรรม ซึ่งจะบัญญัติโดยคำนึงถึงตัวผู้กระทำความผิดเป็นสำคัญ ซึ่งความผิดนี้เชื่อมโยงกับ “ความชั่วของการดำเนินชีวิต” (Lebensführungsschuld)⁴⁹ ของผู้กระทำความผิดนั้น

โดยปกติแล้วกฎหมายไทยมักจะบัญญัติกฎหมายบนพื้นฐานของการกระทำ (Tatstrafrecht)⁵⁰ คือ การลงโทษที่ผูกโดยตรงไว้กับการกระทำที่ผิดกฎหมาย มิใช่ผูกกับตัวผู้กระทำ เช่น ในฐานความผิดฐานฆ่าคนตาย การกระทำอันเป็นความผิดก็คือการฆ่า เป็นการบัญญัติโดยเอาตัวการกระทำเป็นตัวกำหนดความผิดนั้นๆ ซึ่งการลงโทษจะเป็นเรื่องของ “ความชั่วของการกระทำ” (Tatschuld)⁵¹

⁴⁷ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2542), น. 258-259

⁴⁸ คณิต ถน นคร, กฎหมายอาญา ภาคทั่วไป พิมพ์ครั้งที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2547) น.39

⁴⁹ คณิต ถน นคร, อ้างแล้ว เซึ่งอรรถที่ 48, น.39

⁵⁰ คณิต ถน นคร, อ้างแล้ว เซึ่งอรรถที่ 48, น.39

⁵¹ คณิต ถน นคร, อ้างแล้ว เซึ่งอรรถที่ 48, น.39

โดยความผิดของพระสงฆ์ที่บัญญัตินั้น หากเมื่อพิจารณาแล้ว จะสามารถแบ่งความผิดได้เป็นสองประเภท นั่นคือ ความผิดทั่วไป อันเป็นความผิดบนพื้นฐานของการกระทำ (Tatstrafrecht) เช่น ความผิดฐานฆ่าคนตาย ทำร้ายผู้อื่น ซึ่งเอาการกระทำมาบัญญัติไว้เป็นความผิด และไม่ว่าผู้ใด คือ ฆราวาสหรือพระสงฆ์กระทำความผิดนั้น ก็จะได้รับโทษเช่นเดียวกัน และ ความผิดอีกประเภทหนึ่ง ที่เป็นความผิดเฉพาะ โดยบัญญัติให้ผู้กระทำความผิดเป็นพระสงฆ์เท่านั้น อันได้แก่ ความผิดเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ไม่สำรวม ไม่เหมาะสม ทำให้เสื่อมความศรัทธา เช่น ความผิดฐานเสพเมถุน หรืออวดอุตริมนุสธรรม เป็นการบัญญัติที่ใช้พื้นฐานแนวคิดมาจากเรื่องกฎหมายบนพื้นฐานของผู้กระทำ (Täterstrafrecht) กล่าวคือ เป็นการกระทำผิดเพราะผู้กระทำมีสถานะพิเศษ จึงต้องมีกรบัญญัติความผิดเฉพาะที่แตกต่างจากบุคคลทั่วไป เฉกเช่นเดียวกับเจ้าพนักงานหรือข้าราชการ เช่น ในกฎหมายเที่ยวรบาล เรื่องข้าราชการห้ามเล่นการพนัน กล่าวคือ ห้ามเพราะเป็นสถานะที่แตกต่างออกไป ห้ามเพราะหากอยู่ในสถานะนี้แล้วเป็นข้อห้ามของสถานะ ซึ่งจะทำให้เกิดผลร้ายต่อส่วนรวมมากกว่าประชาชนธรรมดากระทำ

ดังนั้น การบัญญัติความผิดอาญาของพระสงฆ์ในบางเรื่องนั้น จึงเสมือนการนำสิ่งที่พระสงฆ์ควรปฏิบัติ ด้วยเหตุมีสถานะพิเศษต่างจากประชาชนทั่วไป มาบัญญัติเป็นข้อบังคับเพื่อป้องกันและปราบปรามพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมไม่ควรของพระสงฆ์ อันที่สถานะดังกล่าวไม่ควรกระทำหรือไม่ควรปฏิบัติ ให้มีสภาพบังคับเป็นกฎหมายอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการธำรงความน่าเชื่อถือและความเป็นผู้เป็นตัวอย่างทางด้านพฤติกรรมอันดีงามไว้นั่นเอง